

начином комуницирања, путем Р2Р мрежа, вјешто избјегавају откривање,

- злонамјерне поруке ће у будућности садржавати све више раширених врста докумената попут PDF и DOC датотека за које нападачи свакодневно проналазе нове рањивости.

Како интернет постаје свакодневница и у животу обичних људи а не само информатичких стручњака, очекује се да ће и нападачи и даље своје активности усмјерити највише на "мрежу свих мрежа" - интернет. Како би се безбједносни инциденти смањили на најмањи могући ниво важно је константно едуковати кориснике рачунара како би користили што више безбједносних мјера и тиме учинили свој рачунар, али и рачунар других корисника, безбједнијим. Управно је људски фактор узрок многим безбједносним инцидентима, али наша способност да учимо и мијењамо своје понашање представља подручје са највећим могућностима за развој и напредак глобалне рачунарске безбједности.

ЗАКЉУЧАК

У складу са Одлуком о одређивању Тима за одговор на рачунарске инциденте за институције Босне и Херцеговине, Политиком и Смјерницама о управљању безбједносним инцидентима препоручује се институцијама БиХ да донесу своје интерне акте у којима ће дефинисати:

- **правила/процедуре како пријавити безбједносни инцидент и потенцијалне рањивости система,**
- **правила/процедуре о начину спречавања даљих злонамјерних радњи,**
- **правила/процедуре о начину на који се могу прикупити додатни доказни материјали који су изазвали инцидент,**
- **правила/процедуре за враћање система у иницијално стање након санираног инцидента.**

Институције БиХ су у обавези да слиједу обавезујуће мјере и стандарде за управљање безбједносним рачунарским инцидентима које прописује Тим за одговор на рачунарске инциденте (CERT) за институције Босне и Херцеговине.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Одлука о одређивању Тима за одговор на рачунарске инциденте за институције Босне и Херцеговине ("Службени гласник БиХ", број 25/17)
2. Политика управљања информационом безбједношћу у институцијама Босне и Херцеговине за период 2017-2022. године ("Службени гласник БиХ", број 38/17)
3. Стандард ISO/IEC 27001 - Безбједносне технике - Системи за управљање безбједношћу информација - Захтјеви
4. Стандард ISO/IEC 27002 - Безбједносне технике - Правило добре праксе за контроле безбједности информација

Na osnovu člana 17. Zakona o Vijeću ministara Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik BiH", br. 30/03, 42/03, 81/06, 76/07, 81/07, 94/07 i 24/08) i Poglavlja 3. Odluke o usvajanju Politike upravljanja informacionom sigurnošću u institucijama Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik BiH", broj 38/17), na prijedlog Ministarstva komunikacija i prometa Bosne i Hercegovine, Vijeće ministara Bosne i Hercegovine, na 3. sjednici, održanoj 23. februara 2023. godine, donijelo je

ODLUKU O USVAJANJU SMJERNICA O UPRAVLJANJU SIGURNOSNIM ZAKRPAMA, SMJERNICA O KLASIFIKACIJI INFORMACIONIH RESURSA, SMJERNICA O INFORMATIČKOJ SIGURNOSTI RADNOG MJESTA I SMJERNICA O UPRAVLJANJU SIGURNOSNIM INCIDENTIMA

Član 1.

(Predmet Odluke)

Ovom odlukom usvajaju se Smjernice o upravljanju sigurnosnim zakrpama, Smjernice o klasifikaciji informacionih resursa, Smjernice o informatičkoj sigurnosti radnog mjesta i Smjernice o upravljanju sigurnosnim incidentima, koje su sastavni dio ove odluke.

Član 2.

(Praćenje realiziranja)

Za praćenje realiziranja ove odluke zadužuju se Ministarstvo komunikacija i prometa Bosne i Hercegovine i Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine.

Član 3.

(Stupanje na snagu)

Ova odluka stupa na snagu danom donošenja i objavljuje se u "Službenom glasniku BiH".

VM broj 60/23
23. februara 2023. godine
Sarajevo

Predsjedavajuća
Vijeća ministara BiH
Borjana Krišto, s. r.

SMJERNICE O UPRAVLJANJU SIGURNOSNIM ZAKRPAMA

UVOD

Na osnovu Politike upravljanja informacionom sigurnošću u institucijama Bosne i Hercegovine za period od 2017. do 2022. godine (u daljnjem tekstu: Politika), a u skladu sa Poglavljem 3. - Zakon i podzakonski akti za realiziranje Politike - Ministarstvo komunikacija i prometa Bosne i Hercegovine i Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine su zaduženi za izradu i dostavu Vijeću ministara Bosne i Hercegovine na razmatranje prijedloga zakona i dokumenata definiranih Politikom.

SVRHA

Svrha *Smjernica o upravljanju sigurnosnim zakrpama* je reguliranje procesa otklanjanja skrivenih pogrešaka operativnih sistema i programskih paketa.

Pravovremeno otklanjanje postojećih pogrešaka operativnih sistema i programskih paketa sprečava moguću štetu zbog širenja virusa, crva, zlonamjernih kodova i ostalih napada na sigurnost, koji za posljedicu imaju smanjenje operativnosti, integriteta i povjerljivosti informacionog sistema.

UPRAVLJANJE SIGURNOSNIM ZAKRPAMA

Redovno pregledavanje i pravovremena instalacija sigurnosnih zakrpa jedan je od osnovnih uvjeta za uspostavu sigurnog i pouzdanog informacionog sistema. Sve veći broj sigurnosnih propusta unutar različitih programskih paketa i operativnih sistema predstavlja ozbiljnu prijetnju za informacione sisteme ukoliko se ne preduzmu odgovarajuće preventivne mјere koje će omogućiti zaštitu potencijalno ranjivih sistema. Problem redovnog praćenja sigurnosnih upozorenja i instalacije pripadajućih sigurnosnih zakrpa dodatno je naglašen u većim, heterogenim okruženjima, gdje je potrebno voditi računa o velikom broju klijentskih i serverskih računara sa različitim operativnim sistemima i servisima. Jedno od rješenja koje mrežnim administratorima olakšava proces

pregledavanja računara te instalacije odgovarajućih zakrpa su tzv. patch management alati, kojima je osnovni cilj automatizirati i olakšati postupak upravljanja sigurnosnim zakrpama.

Administrator je odgovoran brinuti lično ili oformiti grupu zaduženu za upravljanje programskim zakrpama.

Zadatak upravljanja programskim zakrpama je redovna kontrola ažurnosti verzija operativnih sistema i kritičnih programskih paketa te dokumentiranje zatečenog stanja. U skladu sa provedenom kontrolom, potrebno je preduzeti adekvatne mjere pomoću postojećih mehanizama za primjenu programskih zakrpa i/ili instalaciju novih verzija. Privremeno rješenje može uključivati ukidanje nepotrebnog servisa i/ili promjenu konfiguracionih parametara.

Preporuka redovnih kontrola je svakih mjesec dana za Windows okruženje, svaka tri mjeseca za mrežne uređaje i centralne računare i/ili češće, ovisno o pokazateljima na neispravan rad nekih servisa ili dobivenim/objavljenim upozorenjima od proizvođača i odgovarajućih izvora.

Ukoliko postoji mogućnost, poželjno je da se instalacija zakrpa provodi centralizirano – sa jednog računara istovremeno na sve računare informacionog sistema. Ako ovakav način instalacije zakrpa nije moguć, potrebno je osmisлити mehanizme kojima će se osigurati instalacija zakrpa na svaki računar sistema.

Administrator prije odobrenja treba proučiti pripadajuću dokumentaciju i, po mogućnosti, testirati programsku zakrpu na izdvojenoj testnoj okolini koja je što sličnija produkcionoj okolini.

Za kritične računare (serveri i računari na kojima su instalirane aplikacije neophodne za normalni tok poslovnih procesa) je prije same instalacije programske zakrpe potrebno napraviti sigurnosnu kopiju koja osigurava povratak na staro.

Administrator (odgovorno lice/a) je obavezan voditi ažurnu i jedinstvenu evidenciju primijenjenih programskih zakrpa na računarima. U evidenciju se upisuju i one programske zakrpe koje se nisu mogle primijeniti na računare zbog neadekvatne verzije instaliranog softvera i/ili posebnosti instaliranih aplikacija, čija funkcionalnost, nakon primjene istih, ne bi bila moguća.

Evidencija o programskim zakrpama treba da sadrži sljedeće informacije:

- ime zakrpe,
- datum izdavanja zakrpe,
- maximum severity (critical, important)
- veličinu paketa,
- status zakrpe (Currently Approved, Not Approved, Updated, New),
- kratak opis (namjena zakrpe),
- veza na web stranicu sa dodatnim informacijama o zakrpi,
- informacija o tome da li zakrpa zahtjeva ponovno pokretanje računara (reboot),
- informacija o ovisnosti o drugim zakrpama,
- lista platformi za koje je zakrpa primjenjiva.

Iako proces instalacije sigurnosnih zakrpa na prvi pogled djeluje prilično jednostavno i logično, praksa i iskustvo pokazuje da postoje brojni problemi i ograničenja koja otežavaju provođenje ovih zadataka. Kao najbolji pokazatelj može se uzeti svakodnevna pojava novih sigurnosnih incidenata koji su najčešće posljedica iskorištavanja poznatih sigurnosnih problema za koje zakrpe nisu pravovremeno instalirane.

Upravljanje sigurnosnim zakrpama moguće je implementirati nekom od sljedećih metoda:

- pojedinačnom instalacijom sigurnosnih zakrpa nakon što su javno objavljene,

- korištenjem specijaliziranih programa ugrađenih u sam operativni sistem ili programski paket,
- korištenjem specijaliziranih aplikacija nezavisnih proizvođača.

Koji će se od navedenih pristupa koristiti ovisi o specifičnosti okruženja u kojem se sistem koristi, potrebama i raspoloživom budžetu institucije te o brojnim drugim faktorima.

ZAKLJUČAK

U skladu sa Politikom i Smjernicama o upravljanju sigurnosnim zahtjevima preporučuje se institucijama BiH da donesu svoj interni akt u kojem će definirati **pravilo/proceduru o upravljanju sigurnosnim zakrpama**.

LITERATURA:

1. Politika upravljanja informacionom sigurnošću u institucijama Bosne i Hercegovine za period 2017-2022. godine ("Službeni glasnik BiH", broj 38/17)
2. Standard ISO/IEC 27001 - Sigurnosne tehnike - Sistemi za upravljanje sigurnošću informacija – Zahtjevi
3. Standard ISO/IEC 27002 - Sigurnosne tehnike - Pravilo dobre prakse za kontrole sigurnosti informacija

SMJERNICE

O KLASIFIKACIJI INFORMACIONIH RESURSA

UVOD

Na osnovu Politike upravljanja informacijskom sigurnošću u institucijama Bosne i Hercegovine, za period 2017-2022. godine (u daljnjem tekstu: Politika), a u skladu sa Poglavljem 3. Zakon i podzakonski akti za realizaciju politike, Ministarstvo komunikacija i prometa Bosne i Hercegovine i Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine su zaduženi za izradu i dostavu Vijeću ministara Bosne i Hercegovine na razmatranje prijedlog zakona i dokumenata definisanih Politikom.

SVRHA

Svrha *Smjernica o klasifikaciji informacijskih resursa* je uputiti korisnike na koji način rukovati pojedinim resursom. Budući da nije moguće za svaki resurs definisati na koji način se prema njemu odnositi u smislu zaštite, nastao je pojam klasifikacije. Cilj klasifikacije je svrstati svaki resurs u pojedinu klasu zavisno o kriterijima klasifikacije. Klasa resursa jednoznačno određuje na koji način je korisnik dužan koristiti resurs, sa kolikom pažnjom i odgovornošću.

KLASIFIKACIJA IMOVINE

Vlasnik resursa dužan je prije njegova puštanja u upotrebu klasificirati informaciju. Klasifikacija je postupak procjene informacije prema:

- vrijednosti,
- osjetljivosti,
- dostupnosti,
- tajnosti,
- važnosti za Instituciju,
- zakonodavnim zahtjevima.

Zavisno o izvršenoj procjeni svakoj imovini dodjeljuje se klasa. Institucija klasifikuje imovinu prema 3 postojeće klase:

- Javno dostupno
- Interna uporaba
- Povjerljivo

Javno dostupno

- Klasa javno dostupno predstavlja podatke:
- čija je upotreba otvorena za sve korisnike,
- koji nisu tajna,

- dijeljenje i objavljivanje ovih podataka ni na koji način ne štete Instituciji,
- ne postoje zakonodavni zahtjevi za "skrivanjem" podataka.

Interna upotreba

Interna upotreba označava one podatke prema kojima se zbog zakonodavnih zahtjeva, moralnih obaveza, prava privatnosti i sl. mora pažljivo i odgovorno odnositi sa ciljem zaštite podataka od neovlaštenog pristupa, modifikovanja, kopiranja, prenosa i ostalih načina zloupotrebe. Podaci klasificirani kao *interna upotreba* namijenjeni su isključivo zaposlenicima Institucije koji imaju legitimno pravo pristupa ovakvim podacima.

Podaci klase interna upotreba:

- moraju biti zaštićeni od neovlaštenog pristupa,
- podaci moraju biti pohranjeni na sigurnim mjestima u smislu fizičke zaštite,
- ukoliko podaci više nisu potrebni, moraju biti uništeni prema pravilima o uklanjanju medija i brisanja informacija.

Povjerljivo

U skladu sa Zakonom o zaštiti tajnih podataka ("Službeni glasnik BiH", br. 54/05 i 12/09) i podzakonskim aktima proizašlim iz Zakona.

PRAVILA KLASIFICIRANJA

Svi resursi Institucije moraju zadovoljavati sljedeće kriterije:

- vlasnik je dužan provesti klasificiranje resursa prije njegova puštanja u upotrebu,
- svaki resurs (CD, DVD, papirnati dokumenti, web stranice i sl.) mora imati jasno istaknutu oznaku stepena klasificiranja, osim ukoliko je riječ o javno dostupnim podacima,
- prije usmenog saopštavanja klasificiranih podataka drugim osobama (koje imaju pravo pristupa tim podacima) obavezno se daje prethodno upozorenje o stepenu njihove klasifikacije,
- povjerljivi podaci ne smiju se dijeliti ni na koji način (usmeno, pismeno, elektronskim putem itd.) osobama koje nemaju pravo pristupa tim podacima,
- svaku uočenu nepravilnost (neovlašteni pristup, promjene, brisanje, dijeljenje informacija i sl.) korisnik je dužan prijaviti odgovornoj osobi,
- klasificirane podatke dobivene od treće strane potrebno je klasificirati prema pravilima klasificiranja Institucije; ukoliko ne postoji mogućnost klasifikacije prema internim pravilima, potrebno je proširiti postojeća pravila u skladu sa ukazanim potrebama,
- odgovorna osoba dužna je uspostaviti metode vođenja evidencije o pristupu *povjerljivim* podacima.

KLASIFIKACIJSKE OZNAKE

Klasifikacijska oznaka pojedinog informacijskog sistema trebala bi biti jedinstvena zbog toga što u suprotnome može doći do miješanja nejednakih klasifikacijskih oznaka više informacijskih sistema.

Prijedlog klasifikacijskih oznaka Institucije:

Javno dostupno

Interna upotreba

Povjerljivo

Klasifikacijske oznake važno je što bolje označiti (npr. različitim bojama, oblicima) i istaknuti ih na uočljivim mjestima kako bi bili sigurni da su ih korisnici uočili (posebno ako je riječ o povjerljivim resursima).

ZAKLJUČAK

U skladu sa Politikom i Smjernicama o klasifikaciji informacijskih resursa preporučuje se Institucijama BiH da donese svoj interni akt u kojem će definisati **pravilo/proceduru o klasifikaciji informacijskih resursa.**

LITERATURA:

1. Politika upravljanja informacionom sigurnosti u institucijama Bosne i Hercegovine za period 2017. -2022. godina ("Službeni glasnik BiH" broj 38/17)
2. Standard ISO/IEC 27001 - Sigurnosne tehnike - Sistemi za upravljanje sigurnošću informacija – Zahtjevi
3. Standard ISO/IEC 27002 - Sigurnosne tehnike - Pravilo dobre prakse za kontrole sigurnosti informacija
4. Zakon o zaštiti tajnih podataka ("Službeni glasnik BiH", br. 54/05 i 12/09)

SMJERNICE

O INFORMATIČKOJ SIGURNOSTI RADNOG MJESTA

UVOD

Na osnovu Politike upravljanja informacionom sigurnošću u institucijama Bosne i Hercegovine, za period 2017-2022. godine (u daljnjem tekstu: Politika), a u skladu sa Poglavljem 3. Zakon i podzakonski akti za realiziranje politike, Ministarstvo komunikacija i prometa Bosne i Hercegovine i Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine su zaduženi za izradu i dostavu Vijeću ministara Bosne i Hercegovine na razmatranje prijedlog zakona i dokumenata definiranih Politikom.

SVRHA

Smjernice o informatičkoj sigurnosti radnog mjesta namijenjene su korisnicima informacionih sistema Institucija Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: Institucije BiH) sa ciljem pobude svijesti o IT sigurnosti kroz obavljanje svakodnevnih zadataka na računaru, korištenju Interneta, upotrebi elektronske pošte, postupanja sa osjetljivim podacima, korištenjem aplikacija. Korisnici također moraju biti svjesni da upravo oni imaju kritičnu ulogu u održavanju uspješne informatičke sigurnosti.

RUKOVANJE LOZINKAMA

Upravljanje sigurnošću informacionih sistema sastoji se od nekoliko komponenti od kojih svaka ima za cilj opisati razvoj, dokumentovanje i implementaciju određenih sigurnosnih procedura i kontrola kojima će ostvarivati zahtijevan nivo zaštite. Jedan od aspekata informacione sigurnosti kojem se ne pridaje dovoljno pažnje jest upravljanje lozinkama (engl. password management). Upravljanje lozinkama obuhvata procedure koje se odnose na razvijanje, dokumentovanje i efektivnu implementaciju lozinki kako bi se osiguralo zadovoljavanje sigurnosnih zahtjeva definisanih od

strane organizacijske sigurnosne politike. Problem kvalitetnog upravljanja lozinkama posebno je važan za održavanje visokog nivoa sigurnosti s obzirom da se kod većine Internet servisa danas upravo lozinke koriste kao osnovni način autentikacije korisnika.

Korištenje lozinki je vrlo dobro uhodan način sigurnosne kontrole, iako nedovoljno siguran. Upravljanje lozinkama za svoj prvi cilj ima definiranje preporuka po kojima se odabiru jake lozinke. Jaka lozinka definiše se kao lozinka koja nije laka za otkrivanje bilo kojem programskom alatu u razumnom vremenskom periodu (otprilike sedam dana), koja je lako pamtljiva, koja je privatna (koristi je samo jedan korisnik) i koja je tajna. Samim isticanjem važnosti odabira lozinke, apsolutno se odbacuje mogućnost korištenja praznih lozinki (engl. null password), tj. lozinki koje uopšte ne postoje, što znači da je korisnik, prilikom kreiranja lozinke, umjesto upisa lozinke pritisnuo tipku Enter. Osim odabira lozinke, aktuelno je i pitanje broja lozinki koje se koriste. Ukoliko se koristi jedna lozinka za pristupe, u slučaju otkrivanja lozinke napadač ima pristup svim korisničkim resursima. U slučaju korištenja lozinke za pojedine pristupe povećana je mogućnost zaboravljanja ili njihova zapisivanja pri čemu je neizbježno lako otkrivanje lozinki. Kao kompromisno rješenje među navedenim slučajevima preporučljiv je odabir lozinki prema domenima korisničkog pristupa (elektronska pošta, aplikacije, mrežni pristup, web servisi, itd.). Pri odabiru lozinke aktuelna su dva načina. Prvi način je samostalan odabir lozinke, a drugi način je korištenje programskih proizvoda za generisanje lozinki. Oba načina imaju svoje prednosti i mane.

Korisnici često smatraju kako ne moraju brinuti o sigurnosti jer njihov računar ne sadrži vrijedne informacije. No kompromitovanjem jednog personalnog računara u lokalnoj mreži ili jednog korisničkog računara na serveru napadač je probio obrambenu liniju i otvorio prolaz za napade na važnije sisteme i informacije. Dok snaga računara neprestano raste, ljudske sposobnosti stagniraju. Današnji računari mogu brzo dešifrovati jednostavne lozinke, dok u isto vrijeme većina korisnika ne može pamtit i složene lozinke dugačke osam znakova. Stoga je svaki korisnik dužan pridržavati se pravila korištenja lozinki, te biti svjestan da nepridržavanjem pravila nije moguće uspostaviti kvalitetnu zaštitu cjelokupnog sistema.

Pravila korištenja lozinki

Samostalan odabir lozinke je za većinu korisnika najjednostavniji način. Sigurno je da će korisnik takvu lozinku lako zapamtiti, ali je isto tako sigurno da će ona biti lako otkrivena, jer je u većini slučajeva sastavljena od ličnih podataka. Kako bi se kod korisnika promijenio ustaljeni način odabira lozinki, navedene su preporuke koje upućuju na način odabira jake lozinke koja će korisniku biti pamtljiva.

Lozinka koja će zadovoljiti prethodno navedene karakteristike da neće biti laka za otkrivanje, da je lako pamtljiva, privatna i tajna treba biti odabrana slijedom i kombinacijom ovih preporuka:

- omogućiti centralno administriranje lozinki (naprimjer putem domenskih servisa)
- minimalna dužina lozinke za korisnički nalog je 9 znakova,
- minimalna dužina lozinke za nalog sa administrativnim privilegijama je 13 znakova
- administrativne lozinke ne smiju biti identične na svim računarima
- treba sadržavati kombinaciju malih i velikih slova,
- treba sadržavati slova i brojeve,
- treba sadržavati minimalno jedan specijalni znak,

- treba imati minimalno četiri različita znaka (koja se ne ponavljaju),
- treba se mijenjati određenom frekvencijom,
- treba biti različita od prethodno korištene lozinke,
- treba biti lako pamtljiva samo korisniku i treba predstavljati parafrazu koja mu je lako pamtljiva.
- preporučljivo je izbjegavati afrikate
- preporučljivo je koristiti znakove/karaktere koji se nalaze na istom mjestu i na ENG tastaturi i na B/H/S tastaturi
- "Account Lockout"; zaključavanje naloga uslijed pogrešno upisane lozinke treba biti uključen

Takođe postoje i preporuke koje upućuju na to kakva lozinka ne smije biti. To su:

- ne koristiti korisničko ime ili bilo koji njegov dio,
- ne koristiti lične podatke (datum rođenja, JMB, itd.),
- ne koristiti prethodne lozinke ili bilo koji njihov dio,
- ne koristiti slijedna slova ili brojeve (npr. *abcdefg* ili *234567*)
- ne koristiti susjedna slova na tastaturi (npr. *asdfghjk*).

Kako bi se korisnicima olakšao odabir lozinki koje zadovoljavaju prethodno navedene stavke koriste se različite metode. Jedna od metoda je korištenje mnemotehnike. Od rečenice koja ima određeno značenje za korisnika uzmu se prva slova svake riječi koja će činiti lozinku. Ukoliko se koriste parafraze zgodno je koristiti izmislenu parafrazu iz realnog života u kojoj se pojedina slova zamjene brojevima ili specijalnim karakterima. Naprimjer: *VolimGolf2*, pretvaramo u *V0llm60lif2* što je puno pamtljivije od *\$prAodR567*

Administrativne lozinke moraju biti različite na računarima. Unificiranost administrativnih lozinki omogućava jednostavno širenje krypto virusa. "Account Lockout" treba uključiti (4 – 10 pogrešno unesenih lozinki, zaključan nalog ostaje minimalno 60 minuta)

U sigurnosti informacionih sistema nema mjesta za mit o savršenoj sigurnosti. Bitna je procjena rizika za određeni informacioni resurs te njegovo smanjivanje uvođenjem odgovarajuće sigurnosne procedure. Korištenje lozinki je, koliko jednostavan, toliko i nesiguran način sigurnosne kontrole. Iako je najrasprostranjenija metoda autentikacije, predložena su i implementirana, te se i dalje razvijaju razna druga rješenja koja će jednako jednostavno, ali sa većim stepenom sigurnosti nuditi istu uslugu. Za korisnike na svim nivoima preporučljiv je odabir lozinke koja je jaka, po samostalno odabranoj metodi te pokušaj probijanja lozinke s ciljem provjere njezine efikasnosti. Institucijama se preporučuje provođenje procesa podizanje svjesnosti korisnika te njihovo obrazovanje o sigurnosnim problemima, a preporučljivo je i uvođenje sigurnosne politike upravljanja lozinkama u kojima će biti propisan postupak odabira te čuvanja lozinki, kao i uslovi koji omogućavaju probijanje lozinke. Takva sigurnosna politika mora se zasnivati na poslovnim procesima, identifikovanim resursima, te procjenom rizika jer cilj politike nije ometati kontinuitet poslovnih procesa, već osigurati odgovarajući nivo zaštite.

ANTIVIRUSNA ZAŠTITA

Maliciozni programi (u koje spadaju virusi, crvi, trojanski konji itd.) su svi oni programi kojima je svrha zlonamjeran učinak na računar (računarski sistem) ili koji obavljaju akcije na računaru bez znanja (pristanka) korisnika.

Maliciozni programi svakim danom postaju sve složeniji i sofisticiraniji, te ih je teže otkriti i spriječiti u izvršavanju zloćudnih aktivnosti. Antivirusne kompanije razvijaju nove, naprednije, tehnologije kako bi se uspjele nositi sa najnovijim

obicima zlonamjernih programa. Da bi se utvrdila uspješnost novih tehnologija važno je antivirusne alate redovno ispitivati i evaluirati njihov kvalitet. Da bi se izbjegli nekvalitetni testovi potrebno je postaviti standarde struke prema kojima će se svi ravnati i koje će poštivati. Upravo na ovom osjetljivom i važnom području ispitivanja antivirusnih alata takve smjernice dugo nisu postojale. To je bio jedan od glavnih razloga nastanka brojnih loše dizajniranih testova koji su korisnike često krivo informisali i tako im u biti odmagali prilikom odabira antivirusnog alata. Baš iz tih razloga stručnjaci iz struke odlučili su osnovati organizaciju AMTSO (Anti-Malware Testing Standards Organization), koja je zadužena za razvoj standarda i smjernica za ispitivanje antivirusnih alata, te podsticanje diskusija vezanih uz ovo područje. AMTSO organizacija također je zadužena za reviziju postojećih i budućih postupaka evaluacije antivirusnih alata. Ova inicijativa trebala bi u doglednoj budućnosti rezultovati kvalitetnijim testovima i realnijim pregledom mogućnosti brojnih antivirusnih alata na tržištu. Time bi u konačnici najviše trebali profitirati krajnji korisnici koji će dobivati tačne informacije o proizvodima koje odabiru, što je posebno važno za podizanje globalne svjetske računarske sigurnosti na viši nivo.

Na koji način se zaštititi

Da bi računar bio zaštićen od malicioznih programa, korisnik je dužan pridržavati se nekoliko bitnih i jednostavnih pravila:

- na svakom računaru mora biti instaliran antivirusni program,
- baza podataka sa informacijama o novim virusima mora biti redovno ažurirana,
- korisnik mora provoditi provjere na prisustvo virusa kod svih datoteka na elektronskim medijima nesigurnog ili neautoriziranog porijekla ili datoteka nabavljenih preko neprovjerenih mreže (uključujući Internet),
- raditi provjeru na prisustvo virusa kod svih dodataka elektronske pošte i preuzetih datoteka,
- antivirusni program mora vršiti aktivnu kontrolu web browsera u realnom vremenu, kako bi se spriječila zaraza sa web-a,
- korisnik ne smije svojevoljno isključivati antivirusnu zaštitu,
- korisnik ne smije otvarati datoteke sumnjivog sadržaja,
- u programu za pregled pošte treba isključiti mogućnost automatskog otvaranja primljene pošte.

FIREWALL/VATROZID

Većina modernih operativnih sistema kao jednu od osnovnih sigurnosnih zaštita posjeduju firewall/vatrozid. Korisnik je dužan pridržavati se sljedećih pravila:

- ne smiju se mjenjati postavke firewalla/vatrozida niti isti neovlašteno isključivati,
- postavke firewalla/vatrozida se prilagođavaju poslovnom okruženju (po potrebi se otvaraju određeni portovi).

SIGURNOST RADNE OKOLINE

Da bi sigurnost radne okoline bila zadovoljena potrebno je pridržavati se "čistog stola". Između ostalog korisnik je dužan pridržavati se sljedećih pravila:

- važne informacije moraju biti fizički nedostupne svim licima koje im nemaju pristup,
- kada nije u blizini radnog mjesta korisnik mora onemogućiti pristup sadržaju računara.

UPOTREBA ELEKTRONSKE POŠTE

Elektronska pošta dio je svakodnevne komunikacije, poslovne i privatne, no njeno korištenje može ozbiljno ugroziti sigurnost informacionog sistema.

Pod zloupotrebom elektronske pošte, odnosno e-mail-a, mogu se smatrati sledeće aktivnosti :

- prikupljanje i krađa ličnih i poslovnih informacija drugih korisnika elektronske pošte,
- zloupotreba podataka i propaganda u komercijalne svrhe putem elektronske pošte,
- lažno predstavljanje i krađa identiteta putem elektronske pošte,
- korištenje elektronske pošte kao načina distribucije zlonamjernog softvera (raznih varijanti virusa, crva, trojanaca, keylogger-a ...).

Potencijalne prijetnje i ranjivosti elektronske pošte:

Virusi

Elektronska pošta može biti malicioznog karaktera – u dodatku je datoteka koja sadrži virus.

Nesigurnost protokola

Poruke putuju kao običan tekst, te ih je lako pročitati ili izmijeniti sadržaj.

Lako je krivotvoriti adresu pošiljaoca.

Nezgode

Pritiskom na pogrešnu tipku ili odabirom pogrešnog korisnika u adresaru poruka može doći neželjenom korisniku (ili više njih).

Da bi prijetnje informacionom sistemu izazvane neprijemnom upotrebom elektronske pošte sveli na minimum, potrebno je pridržavati se sljedećih pravila:

- elektronska pošta ne smije se koristiti za slanje uvredljivih, omalovažavajućih, seksualno uznemiravajućih i drugih poruka sličnog sadržaja,
- nije dozvoljeno slanje lančanih poruka kojima se opterećuju mrežni resursi,
- svaka napisana poruka smatra se dokumentom. Nemate pravo poruke koju su poslale korisniku lično prosljediti dalje bez odobrenja autora,
- svaku poruku koja sadrži dodatak sumnjivog sadržaja obavezno provjeriti antivirusnim programom,
- institucija ima pravo filtriranja poruka sa namjerom da zaustavi neželjenu elektronsku poštu (eng. *spam*), u slučaju incidenta, institucija ima pravo pregleda svih podataka (uključujući elektronsku poštu),
- poruke koje su dio poslovnog procesa nužno je arhivirati i čuvati propisani vremenski period,
- korisnik ne smije slati masovne poruke, bez obzira na njihov sadržaj.

SOCIJALNI INŽENJERING

Postoje mnoge tehnike i ranjivosti koje zlonamjerni korisnici mogu iskoristiti za proboj informacione sigurnosti neke institucije. Jednu od njih predstavljaju i ljudske ranjivosti, koje je moguće iskoristiti preko raznih metoda socijalnog inženjeringa. Cilj napada je dobiti povjerenje žrtve kako bi se ostvarila krađa podataka ili identiteta te upad u mrežu ili sistem s namjerom narušavanja rada ili uzrokovanja štete. Socijalni inženjering ima određene specifičnosti, ali svima je zajedničko usmjeravanje na ljudski faktor sigurnosti nekog sistema.

Ove metode iskorištavaju ljudske pogreške ili slabosti kako bi se ostvarila prava pristupa sistemu bez obzira na nivo sigurnosti koju je institucija uvela. Usmjerenost na ljudske osobine poput povjerenja, želje za pomoći ili nemarnosti

osnovna je prednost ovih napada. Takođe, svaka osoba može postati socijalni inženjer i primijeniti neku od brojnih taktika napada. Socijalni inženjering uključuje razne tehnike, od jednostavne krađe zapisanih lozinki do stvaranja i izvođenja složenih scenarija. Jedna od najraširenijih i najpoznatijih, je izvođenje *phishing* napada. Riječ je o procesu prijave u kojem se napadač predstavlja kao povjerljiva strana kako bi došao do osjetljivih podataka žrtve.

Cilj socijalnog inženjeringa

Osnovni cilj socijalnog inženjeringa je povećati prava pristupa sistemu ili informacijama sa mogućnošću:

- Izvođenja prevare – dobivanje lozinki legitimnih korisnika najčešće se koristi za izvođenje prevara koje nanose novčanu štetu.
- Upada u mrežu – poznavanje osjetljivih korisničkih podataka (korisničko ime i lozinka) omogućuje prijavu na sistem sa jednakim pravima koja su dodijeljena legitimnom korisniku.
- Industrijskog špijuniranja – otkrivanje povjerljivih podataka neke organizacije moguće je iskoristiti za razne svrhe poput ostvarivanja konkurentnosti na tržištu ili prodaje ideja konkurentskim organizacijama.
- Krađe identiteta – dobivanjem korisničkih imena, lozinki ili drugih kredencijala napadač se može predstaviti kao korisnik.
- Jednostavnog narušavanja sistema ili mreže – dobivanje pristupa sistemu omogućuje napadaču nanošenje štete te izvođenje svih akcija koje su dozvoljene korisniku čije je podatke otkrio. To može uključivati brisanje, izmjenu ili pregled datoteka, umetanje lažnih podataka, blokiranje mreže, stvaranje nepotrebnih konekcija i sl.

Najčešće metode prevare:

- **Lažno predstavljanje** – najčešća metoda napada, postupak u kojem se napadač predstavlja kao neka druga osoba,
- **Uvjeravanje/Nagovaranje** – nagovaranje ili uvjeravanje je postupak pri kojem napadač nagovara i uvjerava žrtvu da obavi postupke koje mu nalaže napadač,
- **Stvara odgovarajuće situacije** – napadač stvara "plodno tlo" za izvršenje napada na način da iskoristi žrtvine slabost; primjer takvog napada je zbližavanje sa žrtvom kako bi došao do informacija, iskorištavanje nespornosti ili nepažnje žrtve kako bi učinila pogrešan potez i sl.,
- **Moralna odgovornost** – žrtva pokušava pomoći napadaču jer osjeća da je to njena moralna obveza; žrtve nisu svjesne da na taj način odaju korisne informacije napadaču,
- **Želja za pomaganjem** – iskorištavanje želje žrtve da pomogne drugima; čest je slučaj da napadač uvjeri žrtvu da će on postupiti isto u situaciji kada žrtvi bude trebala pomoć,
- **Iskorištavanje starih veza i korupcije** – napadač stvara odnos koji je dovoljan za sticanje povjerenja ili potkupljuje korisnika koji mu odaje željene informacije.

Načini izvršenja napada:

- **Telefonski inženjering** – jedan od najčešćih i najlakših načina izvršavanja socijalnog inženjeringa; napadač naziva npr. jednog od zaposlenika te svojim komunikacijskim vještinama lako stiče njegovo povjerenje,

- **Pretraživanje otpada** – jedan od načina sakupljanja informacija je pretraživanje otpada pri čemu se saznaje mnogo korisnih informacija za izvođenje napada,
- **Korištenjem Interneta** – brojni su načini prikupljanja informacija putem Interneta, a najčešći je slanjem lažnih poruka elektroničkom poštom. Na taj način moguće je doći do vrlo tajnih informacija kao što su lozinke i lični podaci,
- **Zavirivanje** – tip socijalnog inženjeringa pri kojemu napadači pokušavaju očitati žrtvine pokrete kako bi dobili željene podatke. Primjer ove tehnike je gledanje pokreta ruke prilikom ukucavanja PIN-a na bankomatu ili pri upisivanju lozinke prilikom prijave na sistem,
- **Forenzička analiza** – do korisnih informacija napadač može doći pregledom nepažljivo odbačenih medija (CD, DVD, memorijske kartice, diskovi, USB memorije i sl).

Phishing

Jedna od tehnika socijalnog inženjeringa je *phishing* napad, koji se koristi kako bi se prevarilo korisnike i iskoristilo lošu implementaciju i upotrebu tehnologija za sigurnost web stranica. *Phishing* napad, je proces prevare u kojem se pokušavaju otkriti osjetljivi podaci (poput korisničkih imena, lozinki, brojeva kreditnih kartica i sl.) predstavljanjem kao povjerljivi entitet u elektronskoj komunikaciji. Napadači se obično usmjeravaju na komunikaciju preko popularnih socijalnih mreža te web stranica sa aukcijama ili online naplatom. Napad se najčešće provodi preko poruka elektronske pošte ili poruka koje se prenose u stvarnom vremenu (eng. instant messaging), a cilj je usmjeriti korisnika na lažnu web stranicu koja izgleda identično kao i originalna, legitimna stranica. Često je vrlo teško uočiti razliku između lažne i originalne stranice čak i kada se koriste napredne tehnike autentifikacije korisnika.

Ukoliko napadač uspješno obavi napad i prikupi željene informacije, pruža mu se mogućnost pristupa informacionim sistemima finansijskih ustanova ili nekim drugim sistemima preko kojih može steći određenu finansijsku korist.

Tok provođenja *phishing* napada moguće je podijeliti u tri faze:

- osmišljavanje i pripremanje napada,
- provođenje napada,
- prikupljanje povjerljivih informacija i njihovo iskorištavanje.

Prva faza, osmišljavanje i pripremanje napada najvažniji je dio napada. U toj fazi napadač pokušava skupiti što više informacija o žrtvi, o detaljima žrtvinog operativnog sistema i informacionog sistema itd. Što više informacija posjeduje, napadač će sa većom vjerovatnošću uspješno obaviti napad i ostati neotkriven.

Druga faza je provođenje napada. Način provođenja napada zavisiće o prikupljenim podacima u prvoj fazi.

Slika 1. šematski prikazuje napad elektroničkom poštom:

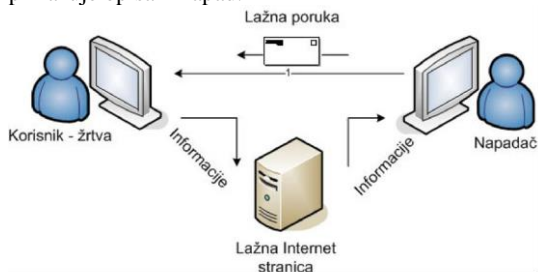

Slika 1. – Primjer phishing napada elektroničkom poštom

Napad elektroničkom poštom realizuje se tako da napadač slanjem elektronske pošte potakne korisnika na odavanje željenih informacija. Jedan od primjera ovog napada prikazan je slikom: napadač šalje korisniku žrtvi lažnu poruku tako da se predstavi kao finansijska ustanova. U poruci traži da žrtva hitno pošalje tajne podatke zbog provjere ili gubitka dijela podataka. Ukoliko korisnik ne primijeti prevaru, šalje napadaču poruku u

kojoj su sadržani tajni podaci. Napad je uspješno realizovan i napadač dolazi do željenih podataka. Ovaj napad je najjednostavniji, a realizacija zavisi o needukovanosti korisnika žrtve. Ukoliko je žrtva naivna, vjerovatnost uspjeha napada je relativno velika.

Druga metoda napada elektronskom poštom je pozivanje korisnika žrtve na lažne Internet stranice. Slika 2. šematski prikazuje opisani napad.

Slika 2. – Primjer *phishing* napada lažnom Internet stranicom

Primjer toka napada: korisnik žrtva dobiva lažirani e-mail. U poruci se poziva da zbog određenog razloga posjeti Internet stranice finansijske ustanove. Iako žrtva ne sumnja u vjerodostojnost, Internet stranice navedene u poruci su lažirane. Naime, lažne stranice vrlo je teško uočiti. Osim sličnosti u nazivu, lažirane stranice vizualno su identične originalnim Internet stranicama, stoga korisnici ne sumnjaju u bilo kakav oblik prevare. Cilj napadača je da se korisnik pokuša prijaviti na sistem na lažnoj Internet stranici. Ukoliko se korisnik pokuša prijaviti, vjerojatno će dobiti poruku o trenutnom nefunkcionisanju sistema. No napadaču to više nije važno. Unosom podataka od strane korisnika napadač je dobio željene podatke za pristup originalnom sistemu banke ili bilo kog drugog informacionog sistema.

Opisani oblici napada su napadi u kojima rezultat napada zavisi o reakciji korisnika. Ostali oblici napada baziraju se na sposobnostima napadača da iskoriste propuste u komunikacionim protokolima, operativnim sistemima, softveru, sigurnosnim kontrolama itd., te ne zavise o reakcijama korisnika.

Metode zaštite

Sigurnosna politika i standardi

Dobro dokumentovana i dostupna sigurnosna politika i standardi ključ su dobre sigurnosne strategije neke institucije. Politika treba jasno definirati svoj opseg i sadržaj za svako područje na koje se odnosi. Zajedno sa svakom politikom potrebno je specificirati standarde koje treba uvesti kako bi se provele odredbe politike. Neki od uobičajenih dijelova sigurnosne politike u borbi protiv socijalnog inženjeringa su:

- upotreba računarskog sistema – upravljanje korištenjem sistema, upotreba hardvera i programa koji nisu u vlasništvu institucije i sl.,
- klasifikacija i rukovanje informacijama – osigurati pravilnu klasifikaciju povjerljivih informacija kako bi one bile zaštićene od neovlaštenog pristupa,
- lična sigurnost – provjera novih zaposlenih kako bi se osiguralo da ne predstavljaju sigurnosnu prijetnju, fizička sigurnost – osigurati objekte znakovima, video kamerama i sigurnosnim uređajima i sl.,
- pristup informacijama – procesi za generisanje sigurnih lozinki, udaljeni pristup i sl.,
- zaštita od virusa – provesti mjere zaštite sistema od virusa i drugih zlonamjernih prijetnji,

- treninzi za podizanje svijesti zaposlenih o informacionoj sigurnosti – informisati zaposlene o prijetnjama i mjerama,
- upravljanje usklađenošću – osiguravanje usklađenosti sa zakonima i standardima,
- politika o lozinkama – definiranje standarda za osiguravanje lozinki,
- reagovanje na incident – definiranje postupka reakcije i prijave incidenta,
- distribucija dokumentacije – rukovanje sa povjerljivim podacima.

Jednom definisana politika mora biti lako dostupna svim zaposlenima. Takođe, potrebno je provoditi stalno ažuriranje i provjeravanje sigurnosne politike kako bi se načinile nužne promjene u skladu s novim odredbama ili prijetnjama.

Edukacija zaposlenih i osoblja

Kako bi sigurnosna politika bila efikasna potrebno je provesti postupke edukacije. Stvaranje svijesti o prijetnjama, ponašanju koje napadači iskoristavaju te metodologijama čini važan dio strategije zaštite od istih prijetnji. Najbolji način za postizanje toga je predstavljanjem stvarnih primjera hakiranja institucija putem metoda socijalnog inženjeringa. Postoje mnogi alati koji se mogu iskoristiti pri edukaciji poput video zapisa, brošura, znakova (natpisa na radnom mjestu, displeja, podsjetnika i dr.) i slično. Programi edukacije imaju ulogu:

- upoznavanja zaposlenih sa sigurnosnom politikom,
- stvaranje svijesti o rizicima i mogućim gubicima,
- treniranja sa ciljem prepoznavanja tehnika socijalnog inženjeringa.

Znači, nije dovoljno zaposlenim ukazati što i kako, činiti nego ih je potrebno upoznati sa posljedicama koje donose prijetnje socijalnog inženjeringa. Budući da edukacija zaposlenih o rizicima socijalnog inženjeringa predstavlja jednu od osnovnih metoda zaštite, to je vrlo zahtjevan zadatak. Dobar program obuke mora biti raznovrstan što znači da je potrebno iskoristiti svaku mogućnost i alat kako bi se postiglo povećanje svijesti i razumijevanje prijetnja koje donose socijalni inženjeri.

Drugi postupci zaštite

Jedan od ključnih postupaka zaštite od socijalnog inženjeringa je pravilno upravljanje lozinkama. Organizacija mora imati jedinstveni identifikator za svakog zaposlenika koji će biti povezan sa pravima pristupa tog zaposlenika. Znači, identifikatorom se zaposlenom određuju prava pristupa informacijama na sistemu. U tome se vidi prednost korištenja posebnog identifikatora za svakog zaposlenog. U slučaju da napadač sazna identifikator nekog korisnika, on ima pravo pristupa samo onim informacijama koje su dodijeljene tom korisniku dok su ostali dijelovi sistema zaštićeni. Definiranje operativnih postupaka također ima važnu ulogu u zaštiti institucije od napada socijalnih inženjera. Pri tome se prvenstveno misli na procedure povezane sa odobravanjem pristupa i izdavanjem dozvola. Takvi postupci zahtijevaju višestruku provjeru točnosti i vjerodostojnosti podataka. Osnovna svrha je smanjiti rizike napada oponašanjem zaposlenih.

Zaštita običnih korisnika

Svaki korisnik Interneta može provesti određene mjere zaštite od napada socijalnim inženjeringom poput:

- upoznavanja sa vrijednostima podataka – napadači se obično usmjeravaju na korisnička imena i lozinke te brojeve kreditnih kartica pa je potrebno posebno oprezno rukovanje sa tim podacima,
- provjeravanja identiteta sagovornika – socijalni inženjeri obično se usmjeravaju na sticanje

- povjerenja korisnika uvjeravajući ih kako se radi o njima poznatim licima, saradnicima, nadležnim licima, vladinim službenicima i sl.
- zadržavanja lozinki tajnim – lozinke treba čuvati u tajnosti te izbjegavati njihovo zapisivanje ili dijeljenje sa drugim licima,
- provjeravanja poruka elektronske pošte – provjeriti izvor poruke, provesti skeniranje antivirusnim alatom i sl.,
- izbjegavanja upisivanja lozinki u nesigurne stranice – provjeriti valjanost web stranica prije upisa lozinke preko URL niza i drugih indikatora sigurnosti,
- ne otkrivanja puno informacija o sebi – saznavanjem informacija o nekom korisniku socijalni inženjer se može fokusirati na njegove navike i hobije kako bi ga naveo na posjećivanje lažnih web stranica,
- korištenja *anti-phishing* zaštite – postoje alati koji provjeravaju poruke elektronske pošte kako bi otkrili izraze koji su karakteristični za *phishing* poruke.

SIGURNOST MEDIJA

Mediji su resursi institucija koji služe za pohranu podataka. Kao takvi igraju veliku ulogu u sigurnosti. Dolaskom do medija na kojem su pohranjeni povjerljivi podaci ili podaci za internu upotrebu, napadaču mogu biti otvorena vrata za obavljanje zlonamjernih radnji.

Pitanje trajnosti zapisa na medijima najznačajnije je pitanje kada se govori o životnom vijeku podataka. Međutim, jednako je važno i pitanje smisla dugog čuvanja zapisa na tehnologijama današnjice. Činjenica je da tehnologija iznimno brzo napreduje i za očekivati je značajne promjene u bližoj budućnosti na svim poljima pa tako i na polju pohrane podataka. U skladu s tim, može se uočiti da na medije za pohranu trajnost podataka nije jedini uslov, važnije je odrediti ispravna i funkcionalna pravila koja će se primjenjivati kod pohranjivanja podataka.

Potreba za povećanjem kapaciteta uređaja, odnosno medija za pohranu podataka je neupitna pa je vrlo lako formulisati predviđanja za budućnost vezana uz kapacitete – očekuje se nastavak rasta kapaciteta, a pri tome smanjivanje veličine medija i samih uređaja. Takođe, realno je očekivati i povećanja brzine prenosa podataka.

Osnovne karakteristike uređaja za pohranu podataka su sljedeće:

- kapacitet,
- brzina prenosa podataka i
- prosječno vrijeme pristupa.

Poželjne karakteristike su:

- postojanost podataka,
- jednostavno rukovanje i male dimenzije te
- pristupačnost cijene.

Uređaji koji zadovoljavaju date karakteristike zasnivaju se na magnetnoj i optičkoj tehnologiji.

Kapacitet

Kapacitet uređaja za pohranu mjeri se u oktetima (bajtima) – iz čega slijede sledeće jedinice:

- B – bajti (okteti)
- KB – kilobajti
- MB – megabajti
- GB – gigabajti
- TB – terabajti

Na primjer, 1 KB iznosi 1024 B. Iako nije potpuno ispravno, radi jednostavnosti ove mjere često se zaokružuju na 1000, npr. 1 MB se poistovjećuje s 1000 KB, odnosno 1 000 000 B, pri čemu relativna greška iznosi oko 5%.

Prosječno vrijeme pristupa

Radi se o vremenu potrebnom da upravljačka jedinica pristupi podatku na datoj adresi na mediju. Mjeri se u milisekundama pri čemu je manje bolje.

Uprkos visokoj pouzdanosti današnjih medija i uređaja za pohranu podataka, poznata preporuka korisnicima i dalje vrijedi: vaši podaci su onoliko dobri koliko je dobar vaš posljednji *backup*.

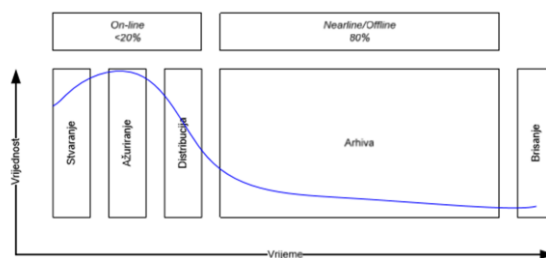
Pravilnik o sigurnosti medija treba definirati da:

- svi mediji moraju biti pohranjeni na sigurnom i zaštićenom mjestu,
- svi mediji moraju biti čuvani prema specifikacijama proizvođača,
- mediji sa povjerljivim podacima ne smiju se davati na korištenje neovlaštenim korisnicima,
- svako dijeljenje medija sa povjerljivim podacima mora biti dokumentovano,
- potrebno je tražiti ovlaštenje za uklanjanje medija iz institucije, te se mora sačiniti zapisnik o takvim aktivnostima,
- ako više nisu potrebni, treba obrisati prijašnje sadržaje svakog ponovno iskoristivog medija koji će biti uklonjen iz institucije.
- svi prenosni mediji bazirani na flash-memoriju (USB-stikovi) i prenosni tvrdi diskovi moraju biti kriptovani dostupnim softverskim alatima kako bi bili nedostupni trećim licima u slučaju da budu izgubljeni/ukradeni
- svi službeni "pametni" uređaji (smartphone/tablet) moraju biti kriptovani odgovarajućim alatima koje osigurava proizvođač uređaja

Upravljanje životnim ciklusom podataka i informacija

Medu podacima razlikuju se aktivni i neaktivni podaci, odnosno informacije. Životni ciklus podataka počinje njihovim prikupljanjem. Aktivni podaci označavaju podatke koji se upotrebljavaju svakodnevno u uobičajenim poslovnim procesima korisnika. S vremenom ti podaci gube svoju važnost. Učestalost pristupa opada uz postupno gubljenje poslovne vrijednosti pa informacije svoj životni vijek konačno završavaju arhiviranjem ili njihovim odlaganjem.

Aktivni podaci nose poslovnu korist instituciji, poduzeću, odnosno korisniku. Svaki uspješan i efikasan poslovni proces zahtjeva jednostavan i neometan pristup aktivnim podacima. Upravljanje podacima zasniva se na vrlo jednostavnom načelu: prenosu podatka iz sloja u sloj kroz vrijeme, prema prikazu na slici 1.

Slika 3. Vremenski tok podataka

Razumijevanjem načina na koji se podaci prenose, odnosno zadržavaju u pojedinom sloju korisnici razvijaju strategije i obrasce korištenja kako bi optimizirali upotrebu medija za pohranu. Na taj se način optimizira ukupna cijena spremanja podataka tokom njihovog životnog ciklusa.

Sličan, ali složeniji, pristup primjenjuje se kod pohrane podataka u relacionu bazu podataka (eng. *Relational*

Database). Kompleksnost u ovom slučaju povećava inherentna međuzavisnost podataka. Relacione baze podataka jedni su od čestih i velikih korisnika prostora za pohranu podataka, a ujedno su, zbog prirode korištenja, jedan od najsloženijih mehanizama pristupa podacima. Složenost upravljanja relacionim bazama podataka čini upravo ta međuzavisnost podataka. Zbog toga je vrlo važno razviti efikasne mehanizme upravljanja kako baza ne bi izašla van granica nadzora. U protivnom bi svaki dohvat podataka iz baze postajao sve skuplji što bi u konačnici rezultiralo lošim performansama čitavog sistema.

Nakon što podaci više nisu potrebni za poslovni proces korisnika, oni postaju **neaktivni**. Ipak, to ne znači da su i nepotrebni te da ih se može izbrisati sa medija na kojemu su pohranjeni. Pojam upravljanje životnim ciklusom podataka (eng. *DLM - Data Life Cycle Management*) odnosi se na koordiniranje prolaskom informacija kroz informacioni sistem; od njihovog nastanka i inicijalne pohrane sve do trenutka kada isti podaci postaju nepotrebni i slijedi im brisanje. Ovakvi sistemi automatizuju procese uključene u upravljanje podacima, a radi se o organizaciji podataka u međusobno odvojene slojeve zasnovanoj na unaprijed određenim pravilima (eng. Policy), te automatizaciji prenosa podataka iz jednog sloja u drugi, zasnovanoj također na uspostavljenim pravilima. Primjer pravila može se ilustrovati situacijom kada se podaci kojima se češće pristupa spremaju na skuplje, ali i brže medije, dok se podaci s manjim značajem spremaju na jeftinije i sporije medije.

Izraz upravljanje životnim ciklusom informacija (eng. *ILM - Information Life Cycle Management*) nije isti upravljanju ciklusom podataka, iako se nerijetko ta dva pojma koriste ravnopravno. Sistemi orijentirani na podatke koriste attribute datoteka (vrstu, veličinu, datum nastanka, uređivanja i sl.) za dohvat podataka na zahtjev korisnika. Sistemi zasnovani na upravljanju informacijama uveliko su složeniji i omogućavaju pretragu, odnosno dohvat podataka korištenjem složenih upita poput konkretnih vrijednosti pojedinih parametara spremljenih u datotekama.

Hijerarhijsko upravljanje pohranom podataka (eng. *HSM - Hierarchical Storage Management*) jedan je od mogućih načina upravljanja podacima. Radi se o tehnici koja omogućuje automatski prenos podataka između medija različitog cjenovnog ranga. Razlog potrebi za takvim upravljanjem je prvenstveno u cijeni uređaja za pohranu. Očito je kako bi najjednostavnije i najefikasnije rješenje bilo korištenje uređaja visokih performansi. Ipak, cijena je ta koja uslovljava korištenje uređaja lošijih karakteristika. Nakon uspostave konačnog skupa pravila o prenosu podataka između različitih korištenih uređaja, odgovornost za ispravno funkcioniranje preuzima HSM sistem nadzirući način korištenja podataka i pravilnim raspoređivanjem podataka.

Uklanjanje medija

Svrha pravilnika o uklanjanju medija je smanjiti rizik od "curenja" osjetljivih informacija koje može nastati nepravilnim odbacivanjem medija ukoliko medij više nije potreban. Kako bi se rizik "curenja" sveo na minimum potrebno je uspostaviti formalne smjernice za sigurno uklanjanje medija.

Sve medije kvalificirane kao osjetljive, koji više nisu za upotrebu, potrebno je ukloniti tako da niko ni na koji način nije u mogućnosti doći do podataka (ili dijela podataka) pohranjenih na mediju, papirnatu i optičke medije potrebno je ukloniti pomoću aparata za uklanjanje medija, USB i ostale memorije potrebno je ukloniti prema pravilima proizvođača ili fizičkim djelovanjem na medij, ostale medije potrebno je ukloniti

fizičkim djelovanjem, posebnim uređajima ili na treći način prema preporukama stručnjaka.

Lista dokumenata koji mogu zahtijevati sigurno uklanjanje:

- optički mediji (CD, DVD..),
- prenosni tvrdi diskovi
- USB memorije,
- papirnati dokumenti,
- snimljeni glas,
- indigo papir,
- traka za printer,
- sistemska dokumentacija itd.

Osim definisanja smjernica, važno je naglasiti da je uklanjanje osjetljivih medija treba biti provjereno i dokumentirano.

ZAKLJUČAK

U skladu sa Politikom i Smjernicama o informatičkoj sigurnosti radnog mjesta preporučuje se Institucijama BiH da donesu svoje interne akte u kojima će definirati:

- **Pravila/procedure o korištenju antivirusne zaštite,**
- **Pravila/procedure o upotrebi elektronske pošte,**
- **Pravila/procedure o metodama zaštite,**
- **Pravila/procedure o sigurnosti medija.**

LITERATURA

1. Politika upravljanja informacijskom sigurnošću u institucijama Bosne i Hercegovine za period 2017. -2022. godina ("Službeni glasnik BiH " broj 38/17)
2. Standard ISO/IEC 27001 - Sigurnosne tehnike - Sistemi za upravljanje sigurnošću informacija – Zahtjevi
3. Standard ISO/IEC 27002 - Sigurnosne tehnike - Pravilo dobre prakse za kontrole sigurnosti informacija

SMJERNICE

O UPRAVLJANJU SIGURNOSNIM INCIDENTIMA

UVOD

Na osnovu Politike upravljanja informacionom sigurnošću u institucijama Bosne i Hercegovine za period 2017-2022. godine (u daljnjem tekstu: Politika), a u skladu sa Poglavljem 3. - Zakon i podzakonski akti za realiziranje Politike - Ministarstvo komunikacija i prometa Bosne i Hercegovine i Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine su zaduženi za izradu i dostavu Vijeću ministara Bosne i Hercegovine na razmatranje prijedlog zakona i dokumenata definiranih Politikom.

SVRHA

Smjernice o upravljanju sigurnosnim incidentima namijenjene su korisnicima računarskih sistema u institucijama Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: institucije BiH) u svrhu upravljanja sigurnosnim incidentima na sistemima koje koriste, ukoliko do njih dođe. Bez obzira na sve veća sredstva i napore koji se ulažu u postizanje i održavanje sigurnosti informacionih sistema, sigurnosni incidenti i dalje su česta pojava. Svaki sigurnosni incident, bez obzira na veličinu i trajanje, za instituciju predstavlja gubitak, zbog čega je vrlo važno da se adekvatna pažnja posveti razvoju strategije i planiranju aktivnosti u slučaju pojave sigurnosnih incidenata.

Incident se može definirati kao svaki događaj koji nije standardna operacija usluge, a može prouzrokovati ili uzrokuje prekid ili smanjenje kvaliteta IT usluge. Cilj procesa upravljanja incidentima je omogućiti korisniku što je prije moguće povrat do normalnog nivoa usluga sa najmanjim mogućim utjecajima na poslovanje. Proces upravljanja

incidentima mora identificirati i snimati nastale incidente, budući da je to važno za mjerenje i kontrolu kvalitete procesa, ali i za identifikaciju uzroka incidentata te preduzimanje korektivnih mjera i daljnjih poboljšanja.

Računarski sigurnosni incidenti su česta pojava u moderno doba. Računarski sigurnosni incident je posredno ili neposredno ugrožavanje sigurnosne politike, pravila i procedura. Razvoj tehnologije i računarske nauke omogućio je i razvoj novih metoda napada i ugrožavanja računarskih sistema i mreža. Kako bi se ograničilo djelovanje zlonamjernih napadača potrebno je uspostaviti postupak za rješavanje sigurnosnih incidentata. Odgovor na sigurnosne incidente postao je važan dio informacione tehnologije, a sigurnosne prijetnje brojne i raznovrsne, ali, što je najvažnije, i sve razornije (npr. napad uskraćivanja usluga može napadnutoj instituciji stvoriti velike finansijske troškove). Aktivnosti za sprečavanje sigurnosnih prijetnji zasnovane na rezultatima procjene rizika (npr. primjena sigurnosne metrike) mogu smanjiti broj incidentata, ali ne mogu spriječiti sve incidente. Institucija treba imati sposobnost rješavanja sigurnosnog incidenta u smislu ljudstva i primjene sigurnosnih mjera zaštite. Za potrebe odgovora na sigurnosne incidente osnivaju se posebne grupe za njihovo rješavanje. One su potrebne za brzo otkrivanje incidentata i saniranje štete nastale sigurnosnim incidentom.

AKTIVNOSTI U PROCESU UPRAVLJANJA INCIDENTIMA

Aktivnosti u procesu upravljanja incidentima su:

- identifikacija i zapis incidentata: incidenti se identificiraju, detektiraju i zapisuju,
- incident se klasificira i daje se početna podrška za njegovo rješavanje,
- uspoređivanje (usklađivanje) incidentata: traži se kompatibilnost sa već poznatim incidentima radi lakšeg rješavanja postojećeg incidenta, a zatim se provjerava mogućnost korištenja već postojeće solucije za incident,
- istraživanje i dijagnoza: ukoliko je incident nepoznat, potrebno je detaljnije istraživanje i dodjela kompetentnije grupe za podršku,
- rješavanje incidenta i zatvaranje: nakon zatvaranja incidenta, incident slog (zapis) mora biti potpuno ažuriran (navedena kategorija i prioritet, usluga/korisnik na koje se negativno odrazio incident, konfiguracioni detalji identificirani kao uzroci incidenta),
- praćenje incidentata: komunikacija sa korisnicima o statusu incidentata.

Kritični faktori uspjeha za proces upravljanja incidentima su:

- procjena incidenta s aspekta utjecaja na posao i potrebi vremenskog rješavanja,
- baza znanja u podršci prepoznavanja incidentata i njihovog rješavanja,
- adekvatni automatski sistemi za zapis i praćenje incidentata,
- dobra povezanost sa procesom upravljanja stepenom usluga koja će utjecati na prioritete i vrijeme rješavanja incidentata.

Indikatori performansi za proces upravljanja incidentima su:

- ukupan broj incidentata,
- prosječno vrijeme rješavanja incidentata,
- % incidentata riješenih unutar SLA ciljeva,
- % incidentata riješen prvom linijom podrške,
- prosječni troškovi podrške po incidentu,

- % incidentata sa početnom korektnom klasifikacijom,
- % incidentata u korektno realiziranom ciklusu aktivnosti.

U svrhu kvalitetnog organiziranja upravljanja sigurnosnim incidentima potrebno je definirati:

- odgovornosti i uloge,
- potencijalno opasne radnje,
- procedure u slučaju incidenta,
- procedure za pravovremenu detekciju,
- procedure za analizu incidenta i uklanjanje posljedica,
- procedure za vraćanje sistema u inicijalno stanje.

Upravljanje sigurnosnim incidentima važan je segment poslovanja svake institucije. Ukoliko se unaprijed definiraju zaštitne mjere i koraci u slučaju pojave incidenta, znatno se mogu umanjiti gubici i utjecaj incidenta na poslovanje institucije.

DEFINIRANJE ODGOVORNOSTI I ULOGA

Glavna odgovorna osoba dužna je inicirati provođenje politike upravljanja sigurnosnim incidentima. Odgovornost u instituciji i provođenju politike može imati jedna osoba, ali i više njih. Važno je da hijerarhija odgovornosti bude jasno definirana i dokumentirana.

Inicijalnu odgovornost nad upravljanjem sigurnosnim incidentima ima glavna odgovorna osoba. Glavna odgovorna osoba odgovornost ili dio odgovornosti može prenijeti na drugu osobu/osobe, uz obavezno jasno definiranje i dokumentiranje odgovornosti.

PRAVOVREMENA DETEKCIJA

Kako bi se potencijalne prijetnje i incidenti pravovremeno detektirali, potrebno je osposobiti sljedeće mehanizme:

- softversko praćenje dnevnika zapisa sa mogućnošću alarmiranja kod detekcije potencijalno opasnih radnji (DDoS napadi, *brute force* napadi, upotreba resursa informacionog sistema za slanje neželjene pošte itd.),
- periodički pregled dnevnika zapisa odgovorne osobe s ciljem uočavanja potencijalno opasnih radnji koje softver nije detektirao,
- pregled prijava korisnika o incidentima korisnika,
- pregled prijava korisnika o ranjivostima sistema.

Odgovorne osobe koje pregledavaju prijave korisnika dužne su voditi evidenciju primljenih zahtjeva i akcija koje su preduzete. Dnevnik, između ostalog, mora sadržavati sljedeće podatke:

- kada je napravljena prijava korisnika,
- kada je odgovorna osoba pregledala prijavu,
- zapis prijave,
- koje su akcije preduzete u vezi sa prijavom,
- da li je opasnost otklonjena ili ne.

KAKO REAGIRATI U SLUČAJU INCIDENTA

U slučaju incidenta odgovorna osoba dužna je reagirati tako da spriječi daljnje činjene zlonamjernih radnji i pokuša prikupiti dodatne informacije o napadu (dokazni materijal), lokaciji sa koje je kazneno djelo izvršeno, vremenu izvršenja itd.

Ukoliko odgovorna osoba primijeti ili dobije prijavu korisnika o potencijalnoj ranjivosti sistema, dužna je učiniti sljedeće:

- napraviti evidenciju zahtjeva na isti način kao kod prijema prijave o incidentu,
- inicirati rješenje problema tako da obavijesti vlasnika resursa o propustu,

- u evidenciju dodati ko je odgovoran, datum i vrijeme kada je primio obavijest o ranjivosti i kada je ranjivost uklonjena,
- obavijestiti Tim za odgovor na računarske incidente (CERT) za institucije Bosne i Hercegovine i slijediti obavezujuće mjere i standarde za upravljanje sigurnosnim računarskim incidentima koje propisuje CERT za institucije Bosne i Hercegovine.

ANALIZA INCIDENTA I UKLANJANJE POSLJEDICA

Nakon obavljanja inicijalnih procedura u slučaju incidenta i nakon što je napad (opasnost) prošao, potrebno je napraviti analizu stanja kako bi se utvrdilo šta je sve obuhvaćeno incidentom i šta je njegov cilj.

Neki od mogućih ciljeva napada su:

- iskorištavanje sistema za obavljanje zlonamjernih radnji (slanje neželjene elektronske pošte, izvršavanje napada odbijanja usluge itd.),
- napadi na sistem odbijanja usluge, *brute force* napadi,
- krađa resursa,
- mijenjanje resursa,
- uništavanje resursa itd.

Bitan dio rješavanja incidenta su učenje i poboljšavanje. Svaka institucija BiH treba učiti na riješenim incidentima kako bi mogla što bolje djelovati u budućnosti koja donosi nove prijetnje i profinjene napade. Pitanja na koja treba dati odgovore prilikom analize nastalog incidenta su:

- Šta se tačno dogodilo i u koje vrijeme?
- Koliko su dobro osoblje i menadžment izveli svoj zadatak i nosili se sa incidentom?
- Jesu li procedure dokumentirane i jesu li bile odgovarajuće?
- Koje je informacije trebalo doznati ranije?
- Jesu li preduzeti svi koraci ili akcije koje mogu usporiti oporavak?
- Šta bi osoblje i menadžment učinili drugačije idući put kada se dogodi sličan incident?
- Koje je mjere potrebno preduzeti za sprečavanje sličnih incidenata u budućnosti?
- Koji su dodatni resursi i alati potrebni za otkrivanje, analizu i ublažavanje posljedica budućih incidenata?

Za male incidente nije potrebno obavljati opsežne analize, osim onih incidenata kod kojih su korištene nove metode napada kako bi se slični napadi brže i efikasnije sanirali u budućnosti. Analiza riješenog sigurnosnog incidenta dobar je materijal za obnavljanje sigurnosnih politika i procedura za suzbijanje sigurnosnih incidenata.

Kritični faktori uspjeha su:

- dobro definirane aktivnosti, ciljevi, odgovornosti i ostali resursi dokumentirane procedure,
- dobra koordinacija između procesa upravljanja incidentima i procesa upravljanja problemima budući da su podaci o incidentu (kategorija incidenta, prioritet, status, konfiguracijski detalji, korisnik i usluga čija je isporuka spriječena) važni za definiranje, istraživanje problema i traženje uzroka u cilju njegove eliminacije.

Indikatori performansi su:

- smanjen broj incidenata upravljanjem i rješavanjem problema,
- smanjeno vrijeme za rješavanje problema,
- smanjenje troškova potrebnih za eliminiranje poremećaja u isporuci IT usluga.

Predviđanje budućnosti u industrijskoj grani kao što je računarska tehnologija gotovo je nemoguć zadatak. Samo kratki

pogled u prošlost otkriva koliko je situacija postala ozbiljna. Računarski kriminal toliko je uznapredovao da je važnost provođenja najosnovnijih sigurnosnih mjera veća nego ikada. Protekli period obilježilo je značajno povećanje sigurnosnih prijetnji na webu te iskorištavanje ranjivosti novih tehnologija (web 2.0, mobilni telefoni nove generacije...). Iako je poprilično nezahvalno detaljnije predviđati razvoj događaja na sceni računarskog kriminala, stručnjaci se slažu o sljedećem:

- raznovrsnost napada i njihova učestalost nastavit će svoj rast eksponencijalnom brzinom, vođeni željom napadača za provaljivanje u tuđe računarske sisteme zbog krađe identiteta, resursa ili osjetljivih informacija,
- curenje podataka postat će sve veći problem, prvenstveno zbog sve većeg korištenja mobilnih tehnologija u poslovnim okruženjima,
- kompromitirani personalni računari i dalje će, kao dio *botnet* mreža, biti glavni izvor spam poruka elektronske pošte. Botnet mreže novim načinom komuniciranja, putem P2P mreža, vješto izbjegavaju otkrivanje,
- zlonamjerne poruke će u budućnosti sadržavati sve više raširenih vrsta dokumenata poput PDF i DOC datoteka za koje napadači svakodnevno pronalaze nove ranjivosti.

Kako internet postaje svakodnevnica i u životu običnih ljudi a ne samo informatičkih stručnjaka, očekuje se da će i napadači i dalje svoje aktivnosti usmjeriti najviše na "mrežu svih mreža" - internet. Kako bi se sigurnosni incidenti smanjili na najmanji mogući nivo važno je konstantno educirati korisnike računara kako bi koristili što više sigurnosnih mjera i time učinili svoj računar, ali i računar drugih korisnika, sigurnijim. Upravno je ljudski faktor uzrok mnogim sigurnosnim incidentima, ali naša sposobnost da učimo i mijenjamo svoje ponašanje predstavlja područje sa najvećim mogućnostima za razvoj i napredak globalne računarske sigurnosti.

ZAKLJUČAK

U skladu sa Odlukom o određivanju Tima za odgovor na računarske incidente za institucije Bosne i Hercegovine, Politikom i Smjernicama o upravljanju sigurnosnim incidentima preporučuje se institucijama BiH da donesu svoje interne akte u kojima će definirati:

- **pravila/procedure kako prijaviti sigurnosni incident i potencijalne ranjivosti sistema,**
- **pravila/procedure o načinu sprečavanja daljnjih zlonamjernih radnji,**
- **pravila/procedure o načinu na koji se mogu prikupiti dodatni dokazni materijali koji su izazvali incident,**
- **pravila/procedure za vraćanje sistema u inicijalno stanje nakon saniranog incidenta.**

Institucije BiH su u obavezi da slijede obavezujuće mjere i standarde za upravljanje sigurnosnim računarskim incidentima koje propisuje Tim za odgovor na računarske incidente (CERT) za institucije Bosne i Hercegovine.

LITERATURA:

1. Odluka o određivanju Tima za odgovor na računarske incidente za institucije Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik BiH", broj 25/17)
2. Politika upravljanja informacionom sigurnošću u institucijama Bosne i Hercegovine za period 2017-2022. godine ("Službeni glasnik BiH", broj 38/17)
3. Standard ISO/IEC 27001 - Sigurnosne tehnike - Sistemi za upravljanje sigurnošću informacija – Zahtjevi